

**ბიბლიურ პერსონაჟთა სახისმეტყველება მეფე-პოეტ
თეიმურაზ პირველის პოემაში
„წამება ქეთევან დედოფლისა“**

მოკლე შინაარსი

წინამდებარე შრომაში ყურადღება გამახვილებულია აღორძინების ეპოქის შემოქმედის, მეფე-პოეტ თეიმურაზ პირველის პოემაში – „წამება ქეთევან დედოფლისა“ – ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე, როგორცაა ბიბლიური პერსონაჟების მოხსენიება როგორც თვით ავტორის, ასევე წმიდა ქეთევან დედოფლის მიერ. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან „წამება“ ჰაგიოგრაფიის ჟანრის სპეციფიკას მიჰყვება და ამას ამძაფრებს, უპირველესად ისიც, რომ ავტორი ღვთისმოსავია და იგი, აშკარად თუ ქვეშეცნეულად, თითქოს მთელი ცხოვრების მანძილზე ერთ ნაბიჯსაც არ დგამს ქრისტიანული ცნობიერების გარეშე, ავტორის ცნობიერებაში მუდამ არსებობენ და მყოფობენ შემოქმედი ღმერთი, იესო ქრისტე, ღვთისმშობელი, ანგელოზები, წმიდანები, რომელნიც მას გამძლეობას და შემწეობას აძლევენ. რაც შეეხება წმიდა ქეთევანს, მას სამშობლოშიც და მტრის მიწაზეც განუშორებლად აქვს სახარება, რომელიც მისი განმაძლიერებელი და განმაძტივცებელია.

„ქეთევანიანში“ მოიხსენიებიან შემდეგი ბიბლიური პერსონაჟები და წმიდანები: შემოქმედი ღმერთი სტროფთა უმრავლესობაში, იესო ქრისტე (სტრ. 5, 1-2; 52, 2), მარიამ ღვთისმშობელი (სტრ. 5, 1...), აბრამ, ისაკ, იაკობ, ელია (სტრ. 5, 1-2), ანგელოზები, გაბრიელ მთავარანგელოზი (სტრ., 38, 4; 83, 3), იოანე ნათლისმცემელი (სტრ. 41, 3), პეტრე (სტრ. 45, 3), ადამი (სტრ. 63, 2), ავაზაკი (სტრ. 67, 3), ირინე და მარინე (სტრ. 71, 4), მოსე (სტრ. 560, 4) და სხვა.

თეიმურაზ პირველი პოემა „ქეთევანიანის“ შესავალში, როგორც იყო საერთოდ მწერლობისთვის ნიშანდობლივი, თავის სიტყვას იწყებს ღმერთის, შემოქმედის მოხსენიებით და მკვეთრად გახაზავს ავტორი, რომ სანამ უშუალოდ სათქმელს გადმოსცემ, უთუოდ ყოვლისშემძლე ღმერთი უნდა ახსენო და მოწიწება გამოიხატოს მისადმი, რადგან ის არის ყველაფრის მიზეზი და სათავე, მფლობელი ორივე სიცოცხლისა.

ერთ-ერთი გამორჩეული ბიბლიური პერსონაჟი, რომელიც მოხსენიებულია პოემაში როგორც ავტორის, ასევე თვით ქეთევანის მიერ, არის აბრაამი; აგრეთვე, ნაწარმოებში მნიშვნელოვნად ჩანს ბიბლიური იაკობის სახე, რომლის განდიდების ჩვენებით ავტორი „წამებაში“ აჩვენებს და განადიდებს ქეთევანის სახეს. წამებული თითქოს ღვთისმშობლის რანგში არის აყვანილი და ნაჩვენებია მისი სახის სრულყოფილება სათნოების კიბის მაღალ საფეხურზე მყო-

ფისა, რომელიც ანგელოზივით მადლა მიემართება; პეტრე მოციქულის მოხსენიება ავტორის მიერ დედის ლოცვის სტრიქონებში შემთხვევითი არ არის. აქ ხაზგასმულია ის სიძლიერე და სიმყარე, რაც პეტრე მოციქულმა გამოიჩინა და რომელიც მის სახელშია ჩატყული. ნაწარმოებში მთელი ვედრებაა გამოხატული ერთარსი შემოქმედი ღმერთისადმი, სამებისადმი, ისინი არიან ქეთევანის მოიმედე და შემძვე, რომ მათ სული უნდა შეივედრონ, რაშიც დამხმარედ გაბრიელ მთავარანგელოზს მოუხმობს, რომ დაიცვან მისი სული და გადაარჩინოს სასუფეველში მოსახვედრად. აღსანიშნავია, რომ გაბრიელ მთავარანგელოზი, სულთა მცველი, ავტორის მიერ სამჯერ არის მოხსენიებული პოემაში; მოახლოებული აღსასრულის შიშით შეპყრობილი დედოფალი, ჰაერის მცველთა (ბოროტი ძალებისაგან), ძნელი სატანჯველისაგან დასაცავად გაბრიელ მთავარანგელოზს მოუხმობს. გაბრიელ მთავარანგელოზს სთხოვს დაიცვას მისი სული ბნელეთში, ბოროტი ანგელოზების ხელში რომ არ მოხვდეს.

ამდენად, ბიბლიური არქტიპული სახეების მოხმობით ქეთევან წამებულის პიროვნება მეტად ძლიერდება, სძლევეს ყოველგვარ მძიმე გასაჭირს და სულიერად გაძლიერებული და გამყარებული ამაყად წარსდგება მოსალოდნელი ხვედრის წინაშე.

Dali Betkoshvili

THE DESCRIPTION OF BIBLICAL CHARACTERS IN THE POEM –“THE TORTURE OF QUEEN KETEVAN” BY TEIMURAZ I

Abstract

The article deals with one of the most important issues, such as the description of Biblical characters done by the author and Saint Queen Ketevan in the poem - “The Torture of Queen Ketevan” by King-poet of the Renaissance epoch –Teimuraz I and it is natural as “The torture” follows after the specifics of hagiography. Besides, the author is pious and he all his life consciously or unconsciously does not make even a step without Christian consciousness. The God, Jesus Christ, the Virgin, angels, saints are always in the consciousness of the author that give him strength. As for St. Ketevan, she always carries the Gospel with her be in her Motherland or in the territory of the enemy..

In “Ketevaniani” the author mentions the following Biblical characters and saints like: the God Creator in most lines, Jesus Christ (lines 5,1-2; 52,2), Virgin Mary (lines 5,1...), Abram, Isaac, Jacob, Elia (lines .5,1-2), angels, Gabriel Archangel (lines ,38,4; 83,3), John the Baptist (lines 41,3), Peter (lines. 45,3), Adam (line 63,2, a robber (line. 67,3), Irine and Marine (line. 71,4), Moses (line .560,4) etc.

In the introduction of the poem –“Ketevaniani”, Teimuraz I mentions the God as it is characteristic to the literature. He points out that before beginning to write, the author should mention the God and show his sympathy towards it as the God is a cause and beginning of everything. it is the owner of both lives.

Abram is one of the most distinguished characters in the poem mentioned by the author and Ketevan; Besides, in the poem one can see the Biblical character-Jacob. Praising him, the author praises Ketevan like the Virgin being on the high step of the virtue staircase. Ketevan goes up the stairs like an angel. Mentioning Apostle Peter in Mother’s prays is also not occasional.

The author stresses strengths and steadiness Apostle Peter has showed and which is given in his name. The poem is full of supplications towards the God and the Trinity. They are Ketevan’s hope and helpers. They pray for her soul and call Gabriel Archangel to defend and save her soul and get it to the Kingdom. It should be mentioned that the author mentions Gabriel Archangel, the saver of souls three times in his poem. Full of fear of death, the queen calls Gabriel Archangel to protect her soul in the darkness, not to get in the arms of cruel angels.

So, calling Archetypal Biblical characters, Ketevan Tsamebuli’s personality gets strong, overcomes all problems and with a strong soul, faces expected fate.

საკვანძო სიტყვები: თეიმურაზ პირველი, წმ. ქეთევან დედოფალი, იესო ქრისტე, მარიამ ღვთისმშობელი, გაბრიელ მთავარანგელოზი, ჰაგიოგრაფიის ჟანრი.

Key words: Teimuraz I, Queen Ketevan, Jesus Christ, Virgin Mary, Abram, Gabriel Archangel, specifics of hagiography.

შესავალი. თეიმურაზ პირველის პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“, საერო ძეგლია, თუმცა, თავისი საოქმელო ბიბლიას, საღვთო სიტყვას ეფუძნება. ამიტომ შეუძლებელია მისი წაკითხვა და განხილვა საღვთისმეტყველო მოტივებისა და ბიბლიური პერსონაჟების ხსენების გარეშე. ჩემი აზრით, ძველი ქართული მწერლობის საერო ძეგლებიც ისეა განსახილველი, როგორც ბევრი ჰაგიოგრაფიული ძეგლი. ძველი მწერლობის საერო ძეგლებში, თავისი ჟანრული სპეციფიკიდან გამომდინარე, ბევრი ისეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხია წამოჭრილი და დასმული, რაც ჰაგიოგრაფიაში არ გვხვდება.

მეთოდი. წინამდებარე შრომაში მინდა ყურადღება გავამახვილო აღორძინების ეპოქის ღვაწლმოსილი შემოქმედის, მეფე-პოეტ თეიმურაზ პირველის პოემაში – „წამება

ქეთევან დედოფლისა“ – არსებულ ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე, როგორცაა ბიბლიური პერსონაჟების მოხსენიება თვით ავტორისა და, რა თქმა უნდა, წმიდა ქეთევან დედოფლის მიერ. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან პოემა ჰაგიოგრაფიის ჟანრის სპეციფიკას მიჰყვება და ამას ამბავურებს, უპირველესად, ისიც, რომ ავტორი ღვთისმოსავია და იგი, აშკარად თუ ქვეშეცნეულად, მთელი ცხოვრების მანძილზე ერთ ნაბიჯსაც არ დგამს ქრისტიანული მსოფლმხედველობის გარეშე, ავტორის ცნობიერებაში მუდამ არსებობენ და მყოფობენ წმინდანები, ბიბლიური სახეები, რომელნიც მას გამძლეობას და შემწეობას აძლევენ. რაც შეეხება წმიდა ქეთევანს, მას სამშობლოშიც და მტრის მიწაზეც განუშორებლად აქვს სახარება, რომელიც მისი განმადლიერებელი და განმამტკიცებელია.

მსჯელობა. „ქეთევანიანში“ მოიხსენიებიან შემდეგი ბიბლიური პერსონაჟები და წმინდანები: შემოქმედი ღმერთის მოხსენიება „წამების“ სტროფთა უმრავლესობაში დასტურდება: 1; 3; 4; 6; 7; 18; 24; 37 (უშუალოდ წმ. ქეთევანის ლოცვაში); 38; 39; 43; 46 (მიმართვის ფორმით); 47; 57; 71; 77; 83; მოიხსენიებიან, რა თქმა უნდა, მამა ღმერთის ჰიპოსტაზები: იესო ქრისტე (5, 1-2; 26; 30; 35; 38; 44 (აქ ნახსენები არის როგორც „უფალი“); 47; 52, 2; 63; 64; 72) და სულიწმინდა (38, 1); მარიამ ღვთისმშობელი (5, 1; 41; 42; წმ. ქეთევანის ლოცვა, ათი სტროფი, და, მათგან განსაკუთრებით 46-ე სტროფის სტრიქონები, ფაქტობრივად, ღვთისმშობლის მიერ ჯვარცმული ძე – იესო ქრისტეს მიძიმე ტანჯვის გამო გამოთქმული ტირილის და გოდების მსგავსია, გამოხატული წმ. ქეთევანის მიერ; აგრეთვე ღვთისმშობელი იხსენიება პოემის შემდეგ სტროფებში: 70, 1-2; 65, 2; 71); ანა (42, 3) (ანა დედა ღვთისმშობელ მარიამისა), იოანე ნათლისმცემელი (41, 3), თომა მოციქული (41, 3), აბრამ, ისაკ, იაკობ, ელია (5, 1-2), გაბრიელ მთავარანგელოზი (მას მეტად მოიხმობს თვით დედოფალი საკუთარ ლოცვაში წამების წინ, სტრ. 38, 4; 40, 3; 83, 3 – აქ კი უშუალოდ პოეტი მიმართავს გაბრიელ მთავარანგელოზს), ანგელოზები, (49, 4), იოანე ნათლისმცემელი (41, 3), პეტრე მოციქული (45, 3) (ქრისტეს ერთ-ერთი მოწაფეთაგანი, სახარების მიხედვით, მოციქული), ადამი (63, 2), ავაზაკი (67, 3), წმინდანები ირინე და მარინე (71, 4), მოსე (56, 4) – ებრაელთა მამამთავარი, წინასწარმეტყველი; აგრეთვე

პოემაში დასტურდება ჰაერის მცველების, როგორც ბოროტი ძალების, მოხსენიება (40, 1) ... საკითხი ვრცელ მასალას მოიცავს, ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში მხოლოდ რამდენიმე ბიბლიურ პერსონაჟზე გავამახვილებთ ყურადღებას.

ავტორს, თეიმურაზ პირველს, საერო ძეგლში, სადაც სათქმელის მეტი გასაქანი არსებობს, ბიბლიური პერსონაჟებისა და წმინდანების მოხმობით თითქოს ფართო გზა მიეცა საკუთარი დედის სულის მოძრაობის გადმოსაცემად, მათი დახმარებით მეტად გამოკვეთს იმ სათქმელს ტკივილისას, რაც მათ თავზე მოიწია და უფრო მეტყველი ხდება ეს ყველაფერი, რომლებიც შემოქმედის ქურაში გატარებული მხატვრული აზროვნების ახალ შრეებად გვევლინებიან; თითქოს მათი ხსენებით ავტორის ჩანაფიქრი, ტკივილი და დედის შთამავონებული მოწამეობრივი ხატ-სახე მეტად ამაღლებულია, რაც სასულიერო მწერლობის სპეციფიკას შეადგენს და, რასაკვირველია, საერო მწერლობისთვისაც არაა უცხო და მიუღებელი, პირიქით, ბიბლიური მოტივებისა და სახეების ჩვენების გარეშე ღარიბი იქნებოდა და ჭეშმარიტებას მოკლებული.

როგორც ზურაბ კიკნაძე წერს: „ბიბლიური ჩვენში, საზოგადო წარმოდგენაში, ბადებს რაღაც მონუმენტურს, ყოველდღიურობაზე ამაღლებულ ხატს“ (კიკნაძე, 1984: 14).

ბიბლიურ პერსონაჟთა სახისმეტყველებითი გააზრების ფონზე წარმოჩენილი წმინდანის შთამბეჭდავი სახე უფრო ესთეტიკური ხდება, მათთან შედარებისას კიდევ მეტად იკვეთება მისი ზნეობრივად ამაღლებული ხატი. შედარებები ჰაგიოგრაფიულ და, საერთოდ, ნებისმიერი ჟანრის მწერლობაში ხშირია. რევაზ ბარამიძე აღნიშნავს, რომ „შედარებებს ტროპების სხვა სახეებთან შეფარდებით აშკარად მომატებული ადგილი უჭირავს აგიოგრაფიის მხატვრულ მეტყველებაში“ (ბარამიძე, 1957: 75).

მართალია, „წამება ქეთევან დედოფლისა“ ჰაგიოგრაფიის ჟანრს არ განეკუთვნება, მაგრამ ძეგლი ძველი ქართული მწერლობის ნიმუშია, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სასულიერო მწერლობის სპეციფიკის კვალობაზეა შექმნილი და მკვლევრის თვალსაზრისი იმიტომ მოვიშველიეთ, რომ ჩვენს განსახილველ ნაწარმოებს სრულიად მიესადაგება.

თეიმურაზ პირველი პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისას“ შესავალში, როგორც იყო საერთოდ მწერლობისთვის ნიშანდობლივი, თავის სიტყვას იწყებს ღმერთის, შემოქმედის მოხ-

სენიებით და მკვეთრად გახზავს, რომ სანამ ავტორი უშუალოდ სათქმელს გადმოსცემს, უთუოდ ყოვლისშემძლე ღმერთი უნდა ახსენოს და მოწიწება გამოიხატოს მისადმი, რადგან ის არის ყველაფრის მიზეზი და სათავე, მფლობელი სიცოცხლისა: „უფალი მოაკუდინებს და აცხოვნებს, შთაიყვანებს ჯოჯოხეთად და აღმოიყვანებს“ (I მეფ. 26).

ყოველივე ზეციური და ამქვეყნიური, მიწიერი რომ ღმერთის მიერ არის განგებული, ამას მეფე-პოეტი, თეიმურაზ პირველი გვიდასტურებს „ქეთევანიანის“ სტროფებში და ღმერთს შესთხოვს გამოათქმევინოს „მზის ქეთევანის წამება“:

„ღმერთო რომელმან განაგე საქმე სიბრძნითა შენითა,
შენ განაწესე ყოველი გული სიღრმითა თმენითა,
მზის ქეთევანის წამება ვიცოდე რა საქმენითა,
ღირსმყავ ცოდვილი მე ესე, რომ მათქმევინო ენითა“ (6, 1-4).

აგრეთვე ერთ-ერთ სტროფში მეფე-პოეტი წერს:

„უფროსად ღმერთი ადიდოს, სხვა არვინ შეიწყნაროსა“ (3, 2).

სიტყვის თქმის ძალას სწორედ შემოქმედი ღმერთი აძლევს. პოემის პირველივე სტროფში თეიმურაზი წერს:

„ღმერთო ცისა და ქვეყნისა, საბრუნავითა მაქცეო,
ზე ამართულთა ყოველთა დამცემო, გარდამაქცეო,
ზოგჯერ ჭირს ღხინად, ღხინს ჭირად შემცვლელო,
გარდამაქცეო,

არამცა მიმცე სოფელსა, მტყუანია და მაქცეო“ (1, 1-4).

მესამე სტროფში კი წერს:

„თუ ვინც ცოდვილმან ჩემებრივ თვალთ ცრემლი შეიწყნაროსა,
უფროსად ღმერთი ადიდოს, სხვა არვინ შეიწყნაროსა...“
(3, 1-2).

პოემის მეოთხე სტროფში იხსენიებს ღმერთს, როგორც ჭეშმარიტ ღვთაებას:

„ჭეშმარიტი შენ ხარ, ვინცა ერთი რჯული გაათასე,
ჭრელად ენა შეურიე, იგი გაყვენ დასად-დასე,
ჭკვიანი და გონიერი ერთმანერთსა გააბასე,
ჭმუნვით ქებას მით შეგასხამ, მეცნიერთა მწყობრთა
დასე“ (4, 1-4).

ჭეშმარიტი ღმერთის (სტრ. 4) მოხსენიების შემდეგ მეხუთე სტროფში მოწიწებით იხსენიებს იესო ქრისტესა და ღვთისმშობელს, სევდა-ნაღველის, ჭმუნვის განმაქარვებელ და შემამ-

სუბუქებელ ვედრებას გამოხატავს მათდამი, როგორც შეეწიონ იმ სათქმელის გადმოცემაში, რაც ჩანაფიქრში აქვს:

„იესოვ, შენ გვედრები, მარიამ ქრისტეს დედაო,
აბრამ, ისაკ და იაკობ, ელია – ამაზედაო,
ფრიადნი სევდა-ნაღველი დამერთო ზედი-ზედაო,

იმ თქვენი ღვთის გულისათვის მიშველეთ ამაზედაო!“ (5, 14).

აქვე მინდა მოვიშველიო წმ. გრიგოლ ნოსელის სიტყვები. მისი აღნიშნით, ღმერთის შემწეობის იმედი მაშინ უნდა ჰქონდეს ადამიანს, როდესაც მის ქმედებას სიკეთე უღვევს საფუძვლად: „უკუეთუ გონებად, რომელი-იგი მთავარი არს კაცთა შორის, მარადის მადალთა მათ საქმეთა და ხედვათა შინა იქცეოდეს, შემწე ეყოფის მას ღმერთი და სძლევს მტერსა... აწ უკუე, რომელი სოფელსა ამას შინა ვიდოდეს უცთომელად, მან წარვლოს კეთილი ესე სათნოებისა გზად სამეფუოდ და არა მიდრკებოდის ამიერ გინა იმიერ გზისა მისგან სათნოებისა“ (წმ. გრიგოლ ნოსელი, 2006: 37).

თქმულ არს ვითარმედ: „ვერვინ შემძლებელ არს შენდობად ცოდვათა, თუნიერ მხოლოდსა ღმრთისა“ (წმ. გრიგოლ ნოსელი, 2006: 43). უთუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ თეიმურაზ პირველის შემოქმედებაში, მისი ნაწერების ყოველ სტრიქონში, ყოველ ფრაზაში ჩადებული სათქმელი ღმერთის მოხსენიებით იწყება, მასთან კავშირში მოიაზრება და მისი დახმარებით წყდება. ეს, ბუნებრივიცაა, რადგან ადამიანის არსებობის საზრისი – ორი სამყაროს ერთიანობასა და მის განუყოფლობაში მოიაზრება. ღმერთი განსაზღვრავს ადამიანის არსებობას – ამქვეყნიურ ყოფასაც და იმქვეყნიური სიცოცხლეც ღმერთის განგებით არის შესაძლებელი. წმ. ბასილი კესარიელის სწავლებით: „და ღმერთივე გვცნის ჩვენ განსაცდელთაგან, ვითარცა თქმულ არს, ვითარმედ: ჩვენ თვთ თავით თვსთა, არამედ ღმერთსა, რომელმან-იგი ადადგინნის მკუდარნი, რომელმან-იგი ესვეითარისა მის სიკუდილისაგან მიცხნნა ჩვენ და მიცხნის, რომელსა იგი ვესავთ, ვითარმედ მერმეცა მიცხნეს შეწევნითა ღოცვათა თქუენთათა“ (II კორ. 1, 9-11) (ბასილი კესარიელი, 1983: 200).

„ღმერთია უმაღლესი მიზეზი და, რამდენადაც იგი სიკეთეა, იგი არის პირველი მიზეზი სიკეთის მიზეზი... ღმერთი, როგორც სიკეთე, მხოლოდ პირველი მიზეზი კი არ არის, არამედ თავისი თავის მიზეზიცაა და ამიტომ იგი აბსოლუტური სიკეთეა... ბოროტება სიკეთის გარეთაა და ამიტომაც მას არა აქვს

მიზეზი, მაშასადამე, არა აქვს რეალობაც. აქედან არეოპაგოტიკის შემდგომი განვითარება მივიდა ფორმულამდე: ბოროტებას არა აქვს მიზეზი და ამიტომ იგი არარეალურია“ (ნუცუბიძე, 1975: 377).

ღმერთი არის უსახღვრო სიყვარული, სიცოცხლე, სიმდიდრე, სიღამაზე, უსახღვრო კეთილი ძალა, ე. ი. მხოლოდ რელიგიას შეუძლია გაგეხადოს თავისუფალი: „და სცნათ ჭეშმარიტი და ჭეშმარიტებამან განგათავისუფლნეს თქვენ“ (იოან. 8, 32). ნეტარი ავგუსტინე კი წერს: „ვინც უწყის ჭეშმარიტება, მან იგი უწყის: და ვინც იგი უწყის, მან უწყის მარადისობა“ (ნეტარი ავგუსტინე, 1992: 29).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თეიმურაზ პირველის პოემის სტრიქონებში, თერთმეტ სტროფში, ნახსენებია იესო ქრისტე, როგორც მაცხოვარი და უფალი (სტრ. 44, 4). სანამ დავიმოწმებ ნაწარმოებს, მანამ ლექსიკონი მინდა მოვიშველიო. მაცხოვარი განმარტებულია როგორც „მხსნელი“, მაცოცხლებელი: „იშვა თქვენდა მაცხოვარი“ – „იშვა თქვენდა დღეს მხსნელი“ ლ. 2, 11; ... რომელ არს შემოქმედი და განმაახლებელი და მაცხოვარი“ რიფს. 168, 25 (აბულაძე, 1973: 223). ქრისტე ცხებული „მესია“, თავი ცხებულთა: „ქრისტეს მიერ ყოველნი ცხოველ იქმნენ“ I კორ. 15, 22; „ვპოვეთ მესია, რომელი გამოითარგმანების ქრისტე“ ი. 1, 41 (აბულაძე, 1973: 456). კვლავ დავუბრუნდეთ პოემას. ამჯერად მხოლოდ რამდენიმე სტრიქონს დავიმოწმებ პოემიდან. წამების წინ დედოფალი თავისიანებს მიმართავს:

„მზემან მხლებელთა უბრძანა: „ჟამ ერთ აწ ეწამენითა ქრისტეს იესოს ღვთის მადლსა, მოდით, თქვენც ეწამენითა, თუ არ ეწამოთ, ნუ წახვალთ, აქ დამემოწამენითა“ (52, 1-3).

წმ. ქეთევანი კვლავ იმეორებს იესო ქრისტეს მოწამებრივ გზას, რის მოწმებდაც მის გარშემო მყოფი ადამიანები იქცნენ. ორმოცდამეთხე სტროფში კი პოეტი უშუალოდ მიმართავს იესო ქრისტეს, როგორც უფალს და შესთხოვს ცოდვათაგან დახსნას:

„ჩემთა ცოდვათა სიმრავლე არ დაითვლების ენითა, ჩქერითა არ შესწორდება მდინარე, არცა დენითა, ჩემს მეტს მოსავსა ნუ უყოს, მე ვარ რასაცა სენითა, ჩემი განკურნე წყლულება, უფალო, მიხსენ ღხენითა“ (44, 1-4).

„წამებაში“ გვაქვს ერთი სტროფი, უშუალოდ წმ. ქეთევანის ლოცვაში, სადაც ერთიანობაში, როგორც ერთი არსი, მოხსენიებულია შემოქმედი ღმერთი, იესო ქრისტე და სულიწმინდა, რომელთაღმი მიმართვა ვედრების ხასიათისაა და შემწეობის მომცველი:

„გვედრები სამებასა, ერთარსსა და თანაარსსა,
შენგან კიდე საესავი არა ვიცი სხვა რა არსა,
სული ჩემი შეივედრე, ხორცი უწყი სადა არსა,
აწ გაბრიელ მომივლინე, სულთა მცველი, განა არსა“
(38, 1-4).

ამ სტროფის მიხედვით, კიდეც დასტურდება ერთი ბიბლიური პერსონაჟი – გაბრიელ მთავარანგელოზი, რომელსაც ხშირად მიმართავს ქეთევან წამებული დახმარებისა და შეწვნისათვის. მისი სახისმეტყველებითი გააზრება ქვემოთ იქნება წარმოდგენილი.

თხრობის პროცესში თეიმურაზ პირველის მიერ შემოქმედი ღმერთის და იესო ქრისტეს ხშირი მოხსენიებით ქეთევან დედოფალს მაცხოვრის სულიერ ჩამომავლად წარმოგვისახავს და მის წამებას იესო ქრისტეს ჯვარცმას, რაც ქეთევანის სახის სულიერი ამაღლების, სრულყოფილების გამოხატულებაა. როგორც იესო ქრისტე იყო ტარიგი, შეწირული ერის ცოდვებისათვის, ასევე იგივედება დედოფლის მისიაც. იესო ქრისტე პირველი მსხვერპლია, რომელმაც ძალა და მაცხოვარება მიანიჭა კაცობრიობას. სახარება მაცხოვარს „ღვთის სიბრძნეს“ და „ძალას“ უწოდებს: „ამისთვისცა-იგი სიბრძნემან ღმრთისამან თქუა: მოვავლინნე მათა წინასწარმეტყუელნი და მოციქულნი, და მათგანნი მოსწყვდნენ და დევნენ“ (ლუკა, 11, 49); „ხოლო მათვე ჩინებულთა ჰურიათა და წარმართთა ქრისტე ღმრთისა ძალ არს და ღვთის სიბრძნე“ (I კორ. 1, 24); საგალობლებშიც იკითხება: „სიბრძნე იგი და ძალი ღმრთისა მამისაჲ“ (ინგოროყვა, 1913: 83).

გავიხსენოთ გრიგოლ დოდორქელის წმ. ქეთევანისადმი მიძღვნილი საგალობელი, სადაც ავტორი დედოფალს მოიხსენიებს „შეწირულ მსხვერპლად“: „გადიდებ შენსა ყოვლისად ახოვნებასა, ღუაწლისა მძლეო, მჴნეო და სახელ დიდო, რომელმან მტკიცედ იპყარ სჯული ქრისტესი და მისთვის მოჰკუზდ და ცეცხლითა დაიწვი მსხუჭრპლებერ შეწირულად და სათნობ მისა“ (ქავთარია, 1977: 161).

„ქრისტე არის კრავი საუკუნითგან დაკლული ცოდვათათვის სოფლისათა. ის ევნება ყოველ ადამიანში, კაენის მიერ მოკლულ აბელში, სამსხვერპლოდ განწირულ ისააკში, გადაგდებულ და ფარაონის ასულის მიერ აყვანილ მოსეში, ეგვიპტეში გაყიდულ იოსებში, დევნილ და მოკლულ წინასწარმეტყველებში, მოწამებებში, წმიდანებში“ (არქიმანდრიტი ზენონი, 2003: 22).

პოემის მეხუთე სტროფში (ზემთ გვაქვს დამოწმებული) მეფე-პოეტი აგრეთვე იხსენიებს შემდეგ ბიბლიურ პერსონაჟებს: აბრამს, ისაკს, იაკობს, ელიას. მათ ავტორი შემწეობისათვის, მხნეობისა და ძალის მინიჭებისათვის მიმართავს, რათა გამძლეობა მიეცეს იმ ტკივილის გადმოსაცემად, რასაც თვითონ ატარებდა და საკუთარი დედის არსებაში იყო მოქცეული და გადმოღვრას საჭიროებდა; ბიბლიურ პერსონაჟთა მოხმობა სრულყოფს წმინდანის მოწამებორივ სახეს, რომელშიც არეკლილია ის გზა, რომელიც თავდაპირველად იესო ქრისტემ გაიარა ჯვარცმისას კაცთა ცოდვების დასახსნელად. ბიბლიურ პერსონაჟთა სახისმეტყველებითად გააზრების ფონზე ნაგულისხმევი და ჩადებულია ის დაფარული, რაც შემდეგში წმ. მიერ განვლილ გზაში უნდა განხორციელდეს. ერთ-ერთი ასეთი გამორჩეული პერსონაჟი, რომელიც მოხსენიებულია პოემაში როგორც ავტორის, ასევე თვით ქეთევან წამებულის მიერ, არის აბრაამი. აბრაამი გამოირჩეოდა ღვთის რწმენით, სამართლიანობით და უფლის მიმართ თავგანწირული სიყვარულით, როცა ღმერთმა აბრაამს ერთადერთი შვილი მთხოვა სამსხვერპლოდ, აბრაამი არც კი დაყოვნებულა, მაშინვე შეუდგა ბრძანების შესრულებას (დაბ. თ. 22), განსაკუთრებული ერთგულების გამო უფალმა გამოარჩია აბრაამი სხვებისგან და უწოდა სახელი „აბრაჰამ“, რაც „მრავალთა მამას“ ნიშნავს. მას ღმერთმა აღუთქვა, რომ გაუმრავლებდა შთამომავლობას და ასეც მოხდა. აღნიშნულ საკითხს გვაუწყებს დაბადების მთელი 22-ე თავი (დაბ. 22, 1-24), მხოლოდ რამდენიმე მუხლს დავიმოწმებთ: „... ღმერთმან გამოსცადა აბრაჰამ და ჰრქუა მას: აბრაჰამ, აბრაჰამ... მოიყუანე ძე შენი ისაკი და წარვედ ქუეყანასა მადალსა და შეწირე იგი მუნ ყოველად დასაწველად ერთსა ზედა მთათაგანსა, რომელსა მე გრქუა შენ“.

„აღდგა აბრაჰამ განთიად და აღსხნა კარაულსა თვისსა და წარიყვანნა მის თანა ორნი მონანი და ისაკ, ძე თვისი, და და-

კოდა შეშად მსხვერპლისათვის, და აღდგა და წარვიდა, და მოვიდა ადგილსა მას, რომელსაცა ჰრქუა მას ღმერთმა მესამესა დღესა“ (დაბ. 22, 1-3).

„და მოიწივნეს ადგილსა მას, რომელსა ჰრქუა მას ღმერთმან. და აღაშენა აბრაჰამ საკურთხეველი და დაასხა შეშად. და შეკრა ისაკი, ძე თვისი, და დადგა იგი საკურთხეველსა მას ზედა შეშასა თანა.

და განყო კელი თვისი მოღებად მახვლისა დაკლვად ძისა თვისისა.

კოლო უწოდდა ანგელოზი უფლისა ზეცით და ჰრქუა: აბრაჰამ, აბრაჰამ. და მან თქუა: აჰა მე. და ჰრქუა მას. ნუ მიჰყოფ კელსა ყრმისა მაგის ზედა, ნუცა რას უყოფ მას. აწ უწვი, რამეთუ გეშინის შენ ღმრთისად და არა ჰრიდე ძესა შენსა სიყუარულსა ჩემთვის“ (დაბ. 22, 9-12).

აბრაამის მოხსენიებით, მისი სახელის ცვლილებით მეფე-პოეტი თეიმურაზ პირველი მიანიშნებს გარდასახვაზე, ცვლილებაზე, განსაკუთრებულობაზე, რაც ყოველივე მისი სახელის არსით აიხსნება. ბიბლიური აბრაამის პარადიგმული ხატსახის მიმართებაში ქეთევან წამებულის პერსონაჟის განხილვისას სწორედ ის გარდასახვა, სახეცვლილებაა ნაჩვენები, რომელიც წამებულმა მიწიერი ცხოვრების – დედოფლის ცხოვრების გზიდან საღვთო გზის ზიარებამდე – წამებამდე გაიარა და აჩვენა, რომ, თუ აბრაამი ყოველთა მამად მოიაზრებოდა, წმ. ქეთევანი ყოველთა დედად გადააზრდა, მარიამ ღვთისმშობლის ანალოგიით, მთელი ერის დედად გარდაიხსნა. ამ გარდაქმნამ კიდევ უფრო აჩვენა წმინდანის სულიერი სამყარო, მისი სწრაფვა უმაღლესისაკენ, რაც სულიერი ძალისხმევის გამოხატულებაა. როგორც ბიბლიურ აბრაამში არის ჩადებული საღვთისმეტყველო არსი, რაც მატერიალური გარსიდან ჩნდება და მიიღება, ასევე ქეთევანის სახეშიც, რა თქმა უნდა, ორგვარი არსია საძიებელი – მატერიალური და ზესთასოფლური, სადაც ძვეს სამყაროს საიდუმლოს გასაღები, რომლის ფილოსოფიური გააზრებით გამოჩნდება, რომ პიროვნებაში მოიაზრება ღვთაებრივი არსი, რომელიც მის დანიშნულებას გამოხატავს.

ბიბლიური აბრაამის ხატ-სახესთან ერთად პოემაში ნახსენებია ისაკი, აბრაამის ძე, რომელიც უშურველად გაიმეტა ღმერთისთვის სამსხვერპლოდ და მეფე-პოეტისათვის მისი ხატსახის ხსენება აჩვენებს, რომ საკუთარი დედის მსხვერპლმე-

წირვა მასთან იგივეება. ეს ერთგვარი მაგალითია იმისა, რომ შემდეგში თვითონვე ხდება ჭეშმარიტი ღმერთისთვის შეწირული მსხვერპლი, რისკენაც ნაბიჯს თავისი ნებით და გადაწყვეტილებით დგამს, რისი დასტურიცაა სიცოცხლის ბოლოს ბერად აღკვეცა და თავის უფლისადმი მიძღვნა ყოველგვარი ამქვეყნიურის სანაცვლოდ.

თეიმურაზ პირველის პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ აგრეთვე საინტერესოა იაკობის სახისმეტყველებით გააზრება. „იაკობ – ბიბლიის მიხედვით, ებრაელთა პატრიარქი (მამა იოსებისა), იაკობ ეწოდებოდა აგრეთვე ქრისტეს ძმას“ (ცაიშილი, 1975: 569). მისი ხატ-სახე ხშირად ფიგურირებს ჰაგოგრაფიასა და ჰიმნოგრაფიაში. ამჯერად მხოლოდ ბიბლიიდან დავიმოწმებ შესატყვის ადგილს. როგორც ბიბლიიდან ვიცით, იაკობმა, გაურბოდა რა ძმას, ესავს, მესოპოტამიაში, ღამე მინდორში გაათია. სწორედ ამ დროს ძილში საოცარი ჩვენება იხილა – მიწიდან აღმართული კიბე ზეცას სწვდებოდა და „ანგელოზნი ღმერთისანი აღვიდოდეს და გარდამოვიდოდეს მას ზედა“ (შეს. 28, 12). როგორც ი. ღაღუა წერს, „ღვთისმეტყველებაში იაკობის ხილვა ახსნილია, როგორც ქრისტეს შობის აღგორია. კიბე აქ ღვთისმშობლის სიმბოლოა, რადგანაც ყოველადწმიდა გახდა შემაერთებელი ცისა და ქვეყნისა, ანუ ცოდვით დაცემული კაცისა და ღმერთისა. ანგელოზთა მსვლელობა ამ კიბეზე კი ღვთის მზრუნველობის მანიშნებელია“ (ღაღუა, 2002–2003: 33). იაკობმა იხილა, რომ ღმერთი ღვთისმშობლის მეშვეობით განკაცდა. საგალობლებში განდიდებულია ამის მხილველი იაკობი: „რომელი იხილა იაკობ ღრუბლისაგან სოვლმცირისა“ (ინგოროყვა, 1913: 86).

იაკობს ეწოდა ისრაელი, რაც, წმ. იოანე ოქროპირის განმარტებით, „ღვთის მორკინალს“ ან „ღვთისმხილველს“ ნიშნავს (სულავა, 2009: 10). სახელზე საუბრისას, ზურაბ კიკნაძის კომენტარით, „ამიერიდან ისაკის ძე „გაიხდის“ ძველს და „იმოსება“ ახლით. მან ძველი უნდა დატოვოს იაბოკის გაღმა ნაპირზე, ახალი სახელით იწყება ახალი ხანა მისი, როგორც პატრიარქის, ცხოვრებაში. სიკოტლე ამ გარდამტეხ, გამოცდილების ხილული ნიშანია და შესაძლოა, სასჯელიც იმისათვის, რასაც ის, როგორც იაკობი სჩადიოდა... მისი ძველი ბუნებითი სახელი, რომელიც ნიშნავს „ქუსლს მოჭიდებულს“, აღარ შეესატყვისება მის მოწოდებას. ამიერიდან რასაც ის გააკეთებს, გააკეთებს არა მოტყუებით და ხრიკებით, არამედ სულიერი

ძალისხმევით. იაკობი კელავ იბრძოლებს, მაგრამ იცვლება ბრძოლის სახე. ნეტარი ავგუსტინე წერს, რომ სახელის გამოცვლა იყო სწორედ კურთხევა და ერთმა და იმავე იაკობმა მიიღო კურთხევაც და სიკოტლეც. კურთხევა იმათთვის, ვინც მისი მოდგმიდან აღიარებს ქრისტეს, სიკოტლე კი ურწმუნოთათვის“ („ღვთის ქალაქისათვის“, 16, XXXIX) (კიკნაძე, 2005: 83).

იაკობის განდიდების ჩვენებით ავტორი „წამებაში“ აჩვენებს და განადიდებს ქეთევანის სახეს. წამებული ღვთისმშობლის რანგში არის აყვანილი და ნაჩვენებია მისი სახის სრულყოფილება სათნოების კიბის მაღალ საფეხურზე მყოფისა, რომელიც ანგელოზით მაღლა მიემართება; აქვე შევნიშნავთ, რომ იოანე სინელს, რომელმაც „კლემაქსი“ ანუ „სათნობათა კიბე“ მთელ მოძღვრებად ჩამოაყალიბა, უშუალოდ იხსენიებს თეიმურაზ პირველი პოემის ერთ-ერთ სტროფში:

„აწ ესე მიკვირს, რამცა ვქენ საქმენი გასაჩინელი,
მე ვკადრე ხელის მიყოფა, იყო ბრძენთ გასაჩინელი,
თუცა მსუროდა, სევდითა ვიყვენით ცრემლთა მდინელი,
თვარე მას უხმდეს მეტყველად თვით იოანე სინელი“ (84, 14).

კიბის მაღალ საფეხურზე ასვლა კი ადამიანის ზნეობრივ განწმენდას იწვევს, ზნეობრივი განწმენდა კი მის სულიერ სრულყოფილებას, „ზნე სრულობას“ გამოხატავს, რაც აღნიშნული აქვს ანონიმ ავტორს თავის ლექსში, რომელიც დართული აქვს გრიგოლ დოდორქელის „წამების“ ვრცელ რედაქციას:

„იყო ზარიფად მქცეველი სათუთად ჰქონდა ზრდილობა,
შევენება, ტურფა, ზნე სრული, მას აჩნდა ქმნილ-
კეთილობა,

უებროს ხორცთა სითეთრის დასდვა შანთებით წყლულობა,
და სატანჯველს მიუპყრა, სულსა ხედა სამოთხის წილობა“

(გრიგოლ დოდორქელი, 1989).

სამოთხის კარის ძიება ჩანს თეიმურაზ პირველის პოემის 45-ე სტროფში, რომლის დამკვიდრებას დედოფალი პეტრე მოციქულისადმი თხოვნით და შემწეობით ცდილობს:

„აქამდის სოფლის ნაბრძოლი ტვირთი ცოდვისა მეკარსა,
აწ ტვირთი შენი სუბუქ არს, სმენაცა შენი მეკარსა,
სარწმუნოებით ვეძიებ, პეტრევე, სამოთხის მე კარსა,
რომე წყალობით გამიღო, ამისთვის ვირეკ მე კარსა“ (45, 1-4).

პეტრე მოციქულის მოხსენიება ავტორის მიერ დედის, ქეთევან წამებულის ლოცვის სტრიქონებში შემთხვევითი არ

არის. აქ საზგასმულია ის სიძლიერე და სიმყარე, რაც პეტრე მოციქულმა გამოიჩინა და, რომელიც მის სახელშია ჩატეული, კერძოდ, პეტრეს თვით იესომ „კლდე“ უწოდა მას, როდესაც ქრისტემ ჰკითხა თავის მოწაფეებს: „ვინ ვარ მე“, „მიუგო სიმონ-პეტრე და ჰრქუა მას: „შენ ხარ ქრისტე, ძე ღმრთისა ცხოველისა“ (მათე, 16, 6), მასინ უწოდა მას იესომ კლდე, „და მე გავტყუ შენ, რამეთუ შენ ხარ კლდე, და ამას კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესიაჲ ჩემი და ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ ერეოდინ მას“ (მათე, 16, 18). როგორც ვხედავთ, ამ სახელში ღვთიურობა და მიღმური სამყაროს დაფარული არსი მოიახრება. „პეტრე საფუძველს უყრის არსებითად მნიშვნელოვან მსახურებას ეკლესიაში, წარმოადგენს ხილულ, გამაერთიანებელ საწყისს ყველა მორწმუნისას და ამ აზრით არის ქრისტეს „მონაცვლე“, ამაშია მისი მისია და დიდება“ (ლექსიკონი, 1990: 778).

ბ. ბალხამიშვილის ნაშრომში ვკითხულობთ: „კლდე“ ძველ აღმოსავლეთში ღმერთის აღმნიშვნელი იყო. ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის თხზულებაში „კლდე“ განმარტებულია როგორც სახელი ღვთისა. კეთილი მწყემსი იხსნის ცხვრებს, რომლებიც შეკრებილი არიან ერთიან სამწყსოში, ის თავის სულს სდებს ცხვრებისათვის. ამიტომ ქრისტე უცხადებს პეტრეს მომავალ წამებას და ეუბნება: „ხოლო ესე თქუა და აუწყებდა, რომლითა სიკუდილითა აღიდოს ღმერთი. და ვითარცა ესე თქუა, ჰრქუა მას: შემომიდევ მე“ (იოან. 21, 19). ის უნდა წავიდეს მასწავლებლის ნაბიჯებით, არა მარტო დასდოს საკუთარი ცხოვრება ცხვრებისათვის, არამედ მოაქციოს ისინი მარადიული ცხოვრებისაკენ, რომ სამუდამოდ არ დაიდუპონ. „მიჰყვება“ რა ქრისტეს, რომელიც არის კლდე, ცოცხალი ქვა: „რომელსა-იგი მოუჭვდით ლოდსა ცხოველსა, რომელი-იგი კაცთაგან შეურაცხ-იქმნა, ხოლო ღმრთისაგან რჩეული და პატიოსან“ (I პეტრე, 2, 4). მწყემსი, რომელიც ფლობს ძალაუფლებას, რომელიც მიიღო ეკლესიაში, რათა იხსნას მორწმუნენი სიკვდილისაგან და აზიაროს ისინი მარადიულ ცხოვრებას (ბალხამიშვილი, 2001: 126).

ანონიმი ავტორის საგალობელში ვკითხულობთ: „იქმენ შენ, ღირსო, ვითარცა კლდე უძრავი და სიმკნით შეხვედ ღუაწლითა და წამებისათა და ქრისტე ღმერთი ჳმამაღლად აღიარე და ეწყვე ბრძოლასა მას. წინააღმდეგომსა და უძლეველად გავრგნოსან იქმენ შენ“ (ქავთარია, 1977: 160).

ყოველივე თქმული მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მეფე-პოეტ თეიმურაზ პირველს ამქვეყნიური წამებული დედოფალი ღვთაებრივ ხარისხში აპყავს, მასში გააერთიანა მიწიერი და ზეციური, ამქვეყნიური და ღვთაებრივი, რითაც მის მოწამეობას ღვთიურობის შარავანდედი შეასხა, ისეთი, როგორც იესო ქრისტეს ჰვარავდა და, რომელიც განხორციელდა პეტრე მოციქულის და სხვა წმინდანების, მათ შორის, წმ. ქეთევანის ღვთიურობით მოხილ არსებაში.

პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ ძალზედ მნიშვნელოვანია ანგელოზთა მოხსენიება, კერძოდ, ყველა ანგელოზი ერთად, მრავლობითად იხსენიება 49-ე სტროფში, ხოლო მთავარანგელოზი გაბრიელი ცალკეა მოხმობილი ავტორისა და წმ. ქეთევან დედოფლის მიერ. ანგელოზი განიმარტება, როგორც „მოციქული, მივლინებული, ღვთის მცნებათა მიმტანი, ღვთის მსახური: „ანგელოზი უფლისად ჩუენებით გამოუჩნდა მას“ მთ. 1, 20; ანგელოზნი მოვიდეს და ჰმსახურებდეს მას“ მთ. 4, 11 (აბუღაძე, 1973: 6). პოემიდან ჯერ დავიმოწმეთ 49-ე სტროფი, სადაც გაცხადებულია, რომ დედოფალი ყოველგვარი შეყოვნების გარეშე, ნებაყოფლობით მოუწოდებს მის მტანჯველებს, მიიტანონ საწამებელი იარაღები და აწამონ დედოფალი. ამ დროს:

„მივიდეს მაშინ მტარვალნი დედოფლის დანაბარები,
მოიღეს ქაღვათინები, შამფურები და ბარები,
ვა, მაშინდელი სასჯელი ვითა ვთქვა საუბარები?
ხორცი ცეცხლთ მისცა, სული აქვს ანგელოზთ მინაბარები“ (49, 1-4).

მეტად შთამბეჭდავი და მეტყველია შემდეგი სტროფი, რომელიც ზემოთაც დავიმოწმეთ და სადაც სამების დოგმატთან ერთად გაბრიელ მთავარანგელოზი არის ნახსენები წმ. ქეთევანის ლოცვაში:

„გევედრები სამებასა, ერთარსსა და თანაარსსა,
შენგან კიდე საესავი არა ვიცი სხვა რა არსა,
სული ჩემი შეივედრე, ხორცი უწყი სადა არსა,
აწ გაბრიელ მომივლინე, სულთა მცველი, განა არსა!“
(38, 1-4), სადაც მთელი ვედრებაა გამოხატული ერთარსი შემოქმედი ღმერთისადმი, სამებისადმი, ისაა ქეთევანის მოიმედე და შემწე, რომ მან სული უნდა შეივედროს, რაშიც დამხმარედ გაბრიელ მთავარანგელოზს მოუხმობს, დაიცვას მისი სული, შეეწიოს ამ მტანჯველ, უფლის მიერ განვლილ მძიმე ეკლიან

გზაზე და გადაარჩინოს სასუფეველში მოსახვედრად. გაბრიელ მთავარანგელოზი, სულთა მცველი, ავტორის მიერ სამჯერ არის მოხსენიებული პოემაში; ზემოთმოტანილი სტროფის გარდა, მოახლოებული აღსასრულის შიშით შეპყრობილი დედოფალი, ჰაერის მცველთა (ბოროტი ძალებისაგან), ძნელი სატანჯველისაგან დასაცავად გაბრიელ მთავარანგელოზს მოუხმობს შემდეგ სტროფშიც:

„ეჰა, გაბრიელ მთავარო, ნუ განმიშორებ ხელთაგან, წამებულნო და წმინდანო გამომიხსენით ბნელთაგან“ (40, 3-4). გაბრიელ მთავარანგელოზს სთხოვს დაიცვას მისი სული ბნელეთში, ბოროტი ანგელოზების ხელში რომ არ მოხვდეს.

თვით პოეტი, თეიმურაზ პირველი, ცოდვით სავსედ მიიჩნევს საკუთარ თავს (გავიხსენოთ დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულისანი“), რადგან ვერ შეეწია და დაეხმარა წამებულ დედას, თუმცა იმასაც ვიტყვით, რომ თავისი ღვთიურობით სავსე მხატვრული სიტყვით უკვდავყო დედის მადლმოსილი სახე, ნამდვილად შეეწია მას და თანადაუდგა მუდამ. ავტორი ტკივილით სავსე სიტყვებით წერს:

„ჯერ, ღმერთო, არა ვარ ღირსი თვალთა მე ზეცად
ახილვად,
ჯეროვნად მზისა, მთვარისა, მადლისა ცისა დახილვად,
რაჟამს მოვიდეს გაბრიელ ცოდვათა ჩემთა დახილვად,
მას თვალნი ველარ შევადგენ, ვიყო კვლავ დაღმა დახილვად“ (83, 1-4).

ამ სტროფში მთელი ზესივრცე არის წარმოდგენილი, ავტორს მთელი რიგი სახეები სჭირდება, რათა სათქმელი უფრო ღრმად გადმოსცეს და მკითხველიც მეტად ეზიარება მას.

დასახელებულ სტროფებში, სადაც იხსენიება გაბრიელ მთავარანგელოზი, სულთა მცველი, ბუნებრივად ამოტივტივდება პრობლემა სიცოცხლისა და „გარდაცვალებისა“, ანუ მეორედ ცვალებისა, რომელიც სულიერ სიცოცხლეს მოიახრებს, და მასში ცნაურდება ერთ-ერთი მთავარი თეოლოგიური საკითხი, კერძოდ, ხორცთან სულის განშორება და ის, თუ ხორცთან განშორებულ სულს როგორი მკაცრი გამოცდა ელის ჰაერის მცველებისაგან. დავით წინასწარმეტყველი ბრძანებს: „რამეთუ იყვნენ მათი გზანი ბნელ და საცლომელ და ანგელოზმან უფლისაგან დევნნეს იგინი. რამეთუ ცუდად და მირწყეს მე განსახრწნელი საბრკისა მათისა და ამოღ აყუედრებდეს სულსა ჩემსა“ (ფს. 34, 6-7).

მოციქული პავლე ბრძანებს: „შეიმოსეთ ყოველად საჭურველი იგი ღმრთისაჲ რადთა შეუძლოთ თქუენ წინადადგომად მანქანებათა მათ ეშმაკისათა, რამეთუ არა არს ბრძოლად ჩუენი სისხლთა მიმართ და ჳორცთა, არამედ მთავრობათა მიმართ და ჳელმწიფებათა, სოფლისმპყრობელთა მიმართ ბნელისა მის ამის საწუთროფსათა, სულთა მიმართ უკეთურებისათა, რომელნი არიან ცასა ქუეშე“ (ეფეს. 6, 11-12). ამ სწავლებას წმინდა მამები ავითარებენ აგრეთვე უძველეს საეკლესიო გადმოცემებში და საეკლესიო ღოცვებში (წმიდათა თანა განუსვენე, 2008: 100).

„თითოეულ ქრისტიანს წმინდა ნათლისღების დროს ღმრთისაგან მფარველი ანგელოზი ეძლევა (ქეთევან დედოფალი გაბრიელ მთავარანგელოზს უხმობს, როგორც ჩანს ჩვენ მიერ განხილულ სტროფებში – დ. ბ.), რომელიც მას უხილავად იცავს და მთელი სიცოცხლის განმავლობაში, გარდაცვალებამდე დღე და ღამე ასწავლის ყოველგვარი კეთილი საქმის აღსრულებას. იგი ადამიანის ყველა იმ კეთილ საქმეს აღნუსხავს, რომლისთვისაც მან შეიძლება ჯილდო დაიმსახუროს...“ (წმიდათა თანა განუსვენე, 2008: 105).

ბიბლიური პერსონაჟების მოხმობა თვით დედოფლის მიერ ერთგვარი სტიმულია საკუთარი თავის განღმრთობის, ამადლებულობის მისაღწევად; იმპულსის მიმცემია, რათა არ უღალატოს რწმენას, მოწვეული განსაცდელი დაითმინოს და უფლის სიყვარულითა და შიშით მიაღწიოს სარწმუნოებრივ სრულყოფილებას, განღმრთობას, აღივსოს ღვთაებრივი სიბრძნით; ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის განმარტებით, „განღმრთობა არს ღმრთისა მიმართ, რაოდენი დასატყვენელ არს, მსგავსებაჲ და ერთობაჲ“ (პეტრე იბერიელი, 1961: 158).

ბიბლიური პერსონაჟების დახმარებით ქეთევან დედოფალს უფრო უადვილდება მიწიერი არსებობიდან ისწრაფვოს იმქვეყნიური ცხოვრებისაკენ: „ნივთ სიმძიმისა აქა დამტყვევებლმან / ზეციურისა მიმართ აფრა / სულისა შენისა განჰმარტე, საყუარელო!“ (ეფრემ მცირის „სწავლანი“) (ეკავა, 1988: 28).

ავტორის მიერ წმ. ქეთევანის წამება – ვნება გადმოცემულია აგრეთვე ერთ-ერთი ბიბლიური პერსონაჟის იოსების ხატსახის დახმარებით, რომლის პარადიგმულ კავშირს მაცხოვართან ასე გვიხსნის წმ. ეპიფანე კვიპრელი. ბიბლიის მიხედვით, როგორც სისხლით მხოლოდ იოსების სამოსელი შეიღება და არა თავად იოსები, ასევე „ღმრთეებისა ჳელთღებაჲ ვერ

ეგებოდა, რამეთუ უნებელ არს ღმრთეებისა ბუნებაჲ, ხოლო გამოსცემს სისხლსა ჳორცი იგი საუფლოჲ. უნებელ არს ქრისტე და ივნოცა მერმე ქრისტემან. ივნეს ხორცთა მათ საუფლოთა. არა თუ განშოვრებულ იყო ღმრთეებისა მის ბუნებისაგან, არამედ განუყენებელ იყო ღმრთეებისა მის ბუნებისაგან, რომელ ჳორცთა მიერ შეერთებულ იყო. ხოლო ღმრთეებისა ბუნებაჲმან არა ივნო, არამედ თავნებით იყო კაცებასა მას თანა, რამეთუ თითოვეულთაჲ მათ განუყენებელი ბუნებაჲ იყო ქრისტეს ვნებაჲ იგი ჩუენთჳს ჳორციითა... და არს შეყოფვილ ერთობასა ღმრთეებისასა და კაცებასა ერთ უფალ, ერთ ქრისტე... უფალი დიდების ითქუმის და კაცებაჲ ესე ერთობით ღმრთეებასა მას“ (შატბერდის კრებული, 1979: 163).

როგორც იოსების სამოსელი იყო შეღებილი სისხლით, ხოლო სინამდვილეში არაფერი ვნებია, ასევე ვნებანი ვერ შეესებიან „ღმრთეებასა მას“, რადგან ქრისტესგან იყო ადამიანთა ხსნა. ამიტომ ადამიანს სასოება უნდა ჳქონდეს არა კაცის, არამედ ღვთისადმი. იერემია წინასწარმეტყველი ბრძანებს: „წყეულ იყავნ კაცი, რომელსა სასოება აქუს კაცისა მიმართ“ (იერ. 17, 5).

როგორც იაკობის სახლს ჳქონდა იოსების სამოსელი (იგი საიდუმლოს ინახავს, თითქოს მკვდარია, კერძოდ, იაკობის ძეებმა მამას იოსების სიკვდილის შესახებ აუწყეს და სისხლშეღებილი მისი სამოსელიც აჩვენეს, სინამდვილეში იოსები ეგვიპტეში ცხოვრობდა), ასევე ქრისტე „შთასრულიყო“ ჯოჯოხეთში (ურიებმა ჩათვალეს, რომ ჯვარცმული ქრისტე მოკვდა, მცველებიც კი დაუყენეს): „ხოლო იგინი წარვიდეს და დაჳკრძალეს საფლავი იგი და დაჳბეჳდეს ლოდსა მას დასისა თანა“ (მათე, 27, 66), რითაც „განჳსნა კრულებანი ადამისნი“ და „მოკლა მძღავრებაჲ იგი ეშმაკისაჲ, რომელ არს „სიკუდილი“ (შატბერდის კრებული, 1979: 164). მაცხოვარმა დაარღვია სატანის სახლი – ჯოჯოხეთის უფსკრულნი და „სულნი ყოველთანი განარინა ძლიერებისაგან უცებებისაჲსა“ (წმ. ეპიფანე კვიპრელი, „თუალთაჲ“, 164, 8-9), ხოლო ამის შემდეგ ვინც კი „გამოშობდეს ზრახვასა ზაკულებისასა და ცოდვასა, თუსსა თავსა აბრალენ შეცოდებათათჳს“ (წმ. ეპიფანე კვიპრელი, „თუალთაჲ“, 164, 16-17).

პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ მოხსენიებულია ბიბლიური პერსონაჟი ავაზაკი:

„ვა მე, იმ დღისა მხსენესა, დამვიწყდა დღენი წინანი!

მკერდით ზურგამდინ გაავლეს გახურვებულნი რკინანი,
მე ავაზაკი, შემცოდე ახლოს არ ვიყავ, ვინანი,
მარჯვენით ჯვარსა არ ვეცვი, ამაღ ვარ ცრემლთა მდი-
ნანი“ (67, 1-4).

ბიბლიური ავაზაკის სახეს მეფე-პოეტი თეიმურაზ პირველი
მაშინ მოიხმობს, როდესაც სევდა, უიმედობა შეიპყრობს და
ავაზაკის ბედს შენატრის. ავტორი გულისხმობს ქრისტეს
ჯვარცმისას მარჯვენით მყოფ ავაზაკს, რომელმაც სიკვდილის
წინ შენდობა მიიღო – ქრისტემ მას აპატია შეცოდება და სა-
მოთხეში თავისთან წაყვანას დაჰპირდა. ლუკას სახარებაში
გვითხულობთ: „ეტყოდა იესუს: „მომივსენე მე, უფალო, ოდეს
მოხვდე სუფევითა შენითა. ხოლო იესუ ჰრქუა მას: „ამენ
გეტყუ შენ: დღეს ჩემ თანა იყო სამოთხესა“ (ლუკ. 23, 42-43).
თეიმურაზ პირველი ავაზაკის ბიბლიური სახის დახმარებით
გამოხატავს იმ სატანჯველს, რაც დედის წამების ფაქტით იყო
გამოწვეული, საკუთარ თავს დამნაშავედ მიიჩნევს იმიტომ,
რომ დედის წამების დროს მის გვერდით არ იმყოფებოდა და
ვერ მოახერხა ოდნავ მაინც შეემსუბუქებინა მისთვის მძიმე
ხვედრი, ამიტომ ავტორი ამ პერსონაჟის დახმარებით ცდი-
ლობს მოინანიოს თავისი ცოდვები, რადგან თვლის, რომ
ტანჯულ დედასთან ერთად უნდა გაეზიარებინა მძიმე ჯვარი,
მოზიარე უნდა ყოფილიყო იესო ქრისტეს მსგავსი ჯვარცმისა,
რომელიც მხოლოდ წმ. ქეთევანის სახეში აისახა, თუმცა ავ-
ტორიც არანაკლებად ჯვარცმული და მძიმე ტვირთის
მტვირთველად მოგვევლინა, რადგან მისი მონანიება ამაზე მე-
ტყველებს და მისი მიწიერი ცხოვრება ამის დადასტურებაა.
თეიმურაზ პირველი საკუთარ თავზე მოწვევულ სატანჯველს
სიკვდილს ამჯობინებდა, მაგრამ დედის მსგავს წამებას რომ
ვერ ეზიარა, ამის გამო ცრემლი მისი ცხოვრების განუყოფელ
ნაწილად იქცა, რისი დადასტურებაცაა არა მხოლოდ პოემა
„წამება ქეთევან დედოფლისა“, არამედ მთელი მისი შესანიშ-
ნავი შემოქმედება – ორიგინალური თუ თარგმნილი, და ეს
ცრემლი გამოხატავს მის სევდას, მწუხარებას, სინანულს...
ცრემლში აირეკლა ღვთიურობით გამსჭვალული, სულიერად
ამაღლებული ადამიანის სულისკვეთება, რომელშიც დაიტია
ერთი პერსონაჟის მთელი ცხოვრების ტკივილი, სულიერი მო-
ძრაობის ყოველი ნიუანსი; დედის ტანჯვა-წამებამ ყოველივე
დააიწვია, თვითონაც უდიდეს ტანჯვას განიცდის და ნატრობს
ავაზაკის ბედი მაინც თუ ერგება წილად, თუმცა, თეიმურა-

ზისთვის, ამ ტრავიკული ბედის მქონე მეფე-პოეტისთვის გამო-სავალი მხოლოდ ერთია, საიქიო მისაგებელი, საითკენაც სი-ცოცხლედაკლებული, ცხოვრებისგან გამწარებული პოეტი თა-ვისივე ნებაყოფლობით დგამს მკვეთრ, რადიკალურ ნაბიჯს და ბერად აღკვეციტ თავს ღმერთს უძღვნის.

აღნიშნავთ, რომ თეიმურაზ პირველმა, ჰაგიოგრაფიის კვალობაზე, თავისი პოემა უსაფუძვლოდ არ დაასათაურა – „წამება“, რითაც მას შესაძლებლობა მიეცა უფრო სიღრმი-სეულად, ღვთიურობით აღბეჭდილი სიტყვით გადმოეცა ის სათქმელი, რომელიც დაკავშირებულია სულიერად მოღვაწე ადამიანის წამების, მისი ჯვარცმის გადმოსაცემად და გამო-სახატავად, რამეთუ სხვაგვარად ვერც შეძლებდა შემოქმედი მოწამე პერსონაჟის სულიერი ღვწის წარმოჩენას საღვთო მადლით აღბეჭდილი მხატვრული სიტყვის დახმარებით. რო-გორც ფ. მეტრეველი აღნიშნავს, „... აგიოგრაფიული ქმნილება კი, ისე როგორც ხატი (განსხვავებით პორტრეტისაგან), სული-ერ არსს გადმოგვცემს. ეს ძალზე მნიშვნელოვანია, რადგანაც სული ღვთაებრივი საწყისია, რომელიც ღვთის სახეს აძლევს ადამიანს, რაც მის გონიერებაში, თავისუფლებასა და უკვდა-ვებაში ვლინდება“ (მეტრეველი, 2000: 10). მკვლევარის შეხ-ედულება ჰაგიოგრაფიის ჟანრის შესახებ ამ შემთხვევაში თეი-მურაზ პირველის პოემის „წამება ქეთევან დედოფლისა“ მი-მართ უსაფუძვლოდ არ მოვიშველიეთ, კერძოდ, შემოქმედი თეიმურაზ პირველი ჰაგიოგრაფიის სპეციფიკას მიჰყვება, ჯერ ერთი, თვითონ ფაქტი – ქეთევანის მოწამებრივი ღვაწლი არის იმ გზის განმმეორებელი და გამგრძელებელი, რომელიც გამოიხატა პირველი მოწამის იესო ქრისტეს ჯვარცმაში და შემდეგ ყველა იმ მოწამე პერსონაჟის მოწამებრივი გზა აირ-ეკლა, რომელთა სულიერ არსებობას ვეცნობით ქართულ ჰა-გიოგრაფიულ ძეგლებში, ამიტომ წმ. ქეთევანის მოწამებრივი გზის ასახვა და წარმოჩენა სხვაგვარად შეუძლებელიც კი იქ-ნებოდა, თანაც თეიმურაზ პირველი რელიგიის საკითხებში ღრმად განსწავლული პიროვნებაა, მის მრავალფეროვან შე-მოქმედებაში ვერც ერთ ნიმუშს ვერ ვიპოვით საღვთისმეტყვე-ლო გააზრებისა და ცოდნის გარეშე. აქედან გამომდინარე, მეფე-პოეტს მეტი შესაძლებლობა მიეცა ჰაგიოგრაფიასთან მიმსგავსებით გადმოეცა ადამიანის ღვთიურობასთან მიახ-ლოებული და წილნაყარი მდიდარი სულიერი სამყარო, პერ-სონაჟის ფერისცვალება მიდრეკილი მიწიერიდან ზეციურისა-

კენ, რაც შეძლო ბიბლიურ პერსონაჟთა ხატ-სახეების ფართოდ მოხმობით პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“.

თეიმურაზ პირველის პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ წარმოჩენილია ასევე „ეშმაკის“ ბიბლიური სახე, რა თქმა უნდა, ესეც ავტორის რაღაც განსაკუთრებული აზრის გამო-სახატავად და გარკვეული სათქმელის გადმოსაცემად. ეშმაკისატანა იგივეობრივად არის ასახული ნაწარმოებში და მასთან იგიველება აგრეთვე ბოროტი ანგელოზები – ჰაერის მცველები, გარდაცვლილის სულზე დადარაჯებულნი ცაში კეთილ ანგელოზებთან ერთად და რომელნიც პოემაში ერთ-ერთ სტროფში, სწორედ ამგვარად იხსენიებიან. სანამ მიფე-პოეტის პოემის სტრიქონებს დავიმოწმებთ, მანამ მეტი გარკვეულობისთვის ლექსიკონებიც დავიხმართო მათ განსამარტავად.

„ეშმაკი“ დასაბამად კეთილისა არსებისაგან შექმნა ღმერთმან, არამედ აზვანა და ამპარტავ(ა)ნებისა მიერ დაცვა, გარ(დ)მოცვივნეს და ბნელ იქმნ(ნ)ეს. ეშმაკი გადმოითარგმანების შემასმენელად, გინა საწუთოდ, გინა ჟამიერად, გინა მტყუნავად“ (+4, 1 მათე) (ორბელიანი, 1991: 248).

„ეშმაკი“ – სული მაცთუნებელი (ბაგრატიონი, 1979: 52); „სატანა ეშმაკი არს“ (ბაგრატიონი, 1979: 115). „ეშმაკი – სატანა, მაცთური, ბოროტი, ავი სული: „ეშმაკი ეშმაკსა განჰკდის“ მთ. 12, 26; „გხედვედ მე ეშმაკსა ვითარცა ელვასა, ზეცით გარდამოვრდომილსა“ ლ. 10, 18; „ყოველნი კერპნი წარმართთანი ეშმაკ არიან“ ფს. 95, 5; „შურითა ეშმაკისაფთა სიკუდილი სოფლად შემოვიდა“ სიბრძ. სოლ. 2, 24 (აბულაძე, 1973: 152); „ვეფხისტყაოსანში“ დასტურდება „ეშმა“, თავი „წასლვა ავთანდილისაგან ფრიდონისასა:

„აწ გულსა ეტყვის: „ვითამცა გდის ცრემლი, არ გაგხმობია, რას გარდებს მოკლვა თავისა? ეშმა ძმად თურე გძმობია; მეც ვიცი, ჩემსა ხელ-მქმნელსა თმად ყორნის ბოლო სთმობია,

და მაგრა თუ ჭირსა არ დასთმობ, ლხინი რა დასათმობია!“ (954, 1-4).

თეიმურაზ პირველის „წამებაში“ წამების წინ, ლოცვის აღსრულების შემდეგ წმიდა ქეთევანი ქრისტეს სისხლს ეზიარა და იესო ქრისტეს შესთხოვს უკანასკნელად:

„გვედრები სული ჩემი ეშმაკს მისცე ესი არა“ (47, 3).

მიფე-პოეტი თეიმურაზ პირველი გატანჯულ დედაზე წერს:

„მას უკანის აღარ უნდის მთვარისა და მზისა ნახვა,

ხელთა ჰქონდის გაუწყვეტლად ტირილი და მუდამ ახვა.
ილოცვიდა, იმარხვიდა, მოიჭირვა რჯულის ნახვა,
ღვაწლი გარე მოიზღუდა, ეშმაკისა არ ჰყო ზრახვა“ (22, 1-4).
ეშმაკის, სატანისადმი დაპირისპირება წამებულის მხრიდან
ხდება სულიერი ღვაწლის აღსრულებით, ღოცვით, მარხვით,
ტირილით, რაც სინანულის ერთ-ერთი გამოვლინებაა, რჯუ-
ლის შენახვითა და დაცვით.

პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“ ჰაერის მცველები
მოხსენიებულია შემდეგ სტროფში:

„უცხოდ რამ შევშინებულვარ მძლავრთა ჰაერის
მცველთაგან,
ჩემისა აღსასრულისა ძნელისა სატანჯველთაგან,
ეჰა, გაბრიელ მთავარო, ნუ განმიშორებ ხელთაგან,
წამებულნო და წმინდანო, გამომიხსენით ბნელთაგან“
(40, 1-4).

ჰაერის მცველები, ბოროტი ანგელოზები წმიდანის მიერ
დასახული არის ბნელ ძალებად, რომელთაგან მოსალოდნელი
მძიმე სატანჯველისაგან დახსნას სულთა მცველ ანგელოზს –
გაბრიელ მთავარანგელოზს, წამებულებსა და წმიდანებს
შესთხოვს.

დასკვნა. ამდენად, ბიბლიური არქეტიპული სახეების მოხ-
მობით ქეთევან წამებული მეტად ძლიერდება, სძლევს ყო-
ველგვარ მძიმე გასაჭირს და სულიერად გაძლიერებული წამე-
ბის წინ მის ირგვლივ მყოფთ მიმართავს: „აჰა, ჟამი, ვისაც
უნდა ჩემი თანა წამოყოლა!“ (62, 2), რომელიც გამოძახილია
სახარების იმ ადგილისა, სადაც გაცხადებულია, რომ იესო
ქრისტე თავის მოწაფეებს გაუმუდავნებს იერუსალიმში წას-
ვლას და მის ჯვარცმას: „და მოუწოდა ერსა მას მოწაფეთა
მისთა თანა და ჰრქუა მათ რომელსა უნებს შემდგომად ჩემსა
მოსლვაჲდ, უვარყავნ თავი თვისი და შემომიდევინ მე“ (მარ. 8,
34). ქეთევან წამებულმა მცნება დაუდო მის შემდეგ გზაზე მა-
ვალთ და ამაყად მდგარი წარსდგა მოსალოდნელი ხვედრის
წინაშე, რაც მას მხოლოდ სულიერ მომავალ ცხოვრებას უქა-
ლებდა.

დამოწმებული ლიტერატურა:

ახალი აღთქემაჲ, 1963 – ახალი აღთქემაჲ, საკათალიკოსო
საბჭოს გამოცემა, თბ., 1963.

თეიმურაზ პირველი, 1934 – თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული, აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით, თბ., 1934.

ბაგრატიონი, 1979 – ბაგრატიონი თეიმურაზ, „წიგნნი ლექსიკონნი“, მასალები შეკრება, ანბანზე გააწყო, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გურამ შარაძემ, თბ., 1979.

ბეთხოშვილი, 2010 – ბეთხოშვილი დ., სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემა ძველ ქართულ მწერლობაში (იაკობ ხუცესის „წმიდა შუშანიკის წამება“, თეიმურაზ პირველის „წამება ქეთევან დედოფლისა“), ტ. I, თბ., 2010.

ბეთხოშვილი, 2012 – ბეთხოშვილი დ., სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემა ძველ ქართულ მწერლობაში (იაკობ ხუცესის „წმიდა შუშანიკის წამება“, თეიმურაზ პირველის „წამება ქეთევან დედოფლისა“), ტ. II, თბ., 2012.

ბალხამიშვილი, 2001 – ბალხამიშვილი ბ., გრიგოლ დოდორქელი, კრებ. „ლიტერატურული ძიებანი“, XXII, თბ., 2001.

ბარამიძე, 1957 – ბარამიძე რ., ნარკვევები ქართული აგიოგრაფიის ისტორიიდან (V-XI სს.), თბ., 1957.

გრიგოლ დოდორქელი, 1989 – გრიგოლ დოდორქელი, „წამებად ყოვლად დიდებულისა მოწამისა დედოფლისა ქეთევანისა...“, ძველი ქართული ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, V, დასაბეჭდად მოამზადეს, გამოკვლევა, ბიბლიოგრაფია, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ენრიკო გაბიძაშვილმა და მიხეილ ქავთარიამ, თბ., 1989.

წმ. გრიგოლ ნოსელი, 2006 – წმ. გრიგოლ ნოსელი, სწავლად ლოცვისად და თარგმანებად „მამაო ჩუენოესად“, ძველი ქართული თარგმანის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ეკატერინე ქირიამ, თბ., 2006.

ინგოროყვა, 1913 – ინგოროყვა პ., ძველი ქართული სასულიერო პოეზია, წ. I, ტექსტები VIII-X სს. ტვ., 1913.

კიკნაძე, 1984 – კიკნაძე ზ., საუბრები ბიბლიაზე, თბ., 1984.

კუკავა, 1988 – კუკავა თ., ეფრემ მცირის იამბიკოები, თბ., 1988.

მეტრეველი, 2000 – მეტრეველი ფ., აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი, თბ., 2000.

ორბელიანი, 1991 – ორბელიანი სულხან-საბა, „ლექსიკონი ქართული“, I, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბ., 1991.

პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), 1961 – პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები, ტექსტი

გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1961.

სულავა, 2009 – „ვეფხისტყაოსანი“ – მეტაფორა, სიმბოლო, აღუზია, ენიგმა, გამომც.: „ნეკერი“, თბ., 2009.

ღაღუა, 2002-2003 – ღაღუა ი., ბიბლიური სახისმეტყველების ზოგიერთი საკითხი ქრისტესშობისადმი მიძღვნილ ქართულ ორიგინალურ საგალობლებში, კლასიკური და თანამედროვე ქართული მწერლობა, თბ., 2002-2003, №5-6.

შოთა რუსთველი, 1966 – შოთა რუსთველი, „ვეფხისტყაოსანი“, ტექსტი ძირითადი ვარიანტებით, კომენტარებით და ლექსიკონითურთ აკ. შანიძისა და აღ. ბარამიძის გამოცემა, თბ., 1966.

შატბერდის კრებული, 1979 – გამოსაცემად მოამზადეს ბაქარ გიგინეიშვილმა და ელგუჯა გიუნაშვილმა, თბ., 1979.

ცაიშვილი, 1975 – ცაიშვილი ს., ლექსიკონი, წიგნში: ქართული პოეზია, ტ. III, თბ., 1975.

ქავთარია, 1977 – ქავთარია მ., ძველი ქართული პოეზიის ისტორიიდან, XVII-XVIII სს., თბ., 1977.

წმიდათა თანა განუსვენე, 2008 – წმიდათა თანა განუსვენე, მიცვალებულთა მოსხენიების შესახებ (სრული კრებული), თბ., 2008.

ლექსიკონი, 1990 – Словар Библейского Богословия, под редакцией Ксавье Леон Дюфура, 1990.